

δηλαδή κατ' αὐτὸν μόνον παραστάσεις τοῦ πνεύματος. Τὸ εἶναι γενικῶς τὸ ταυτίζει ὁ BERKELEY μὲ τὸ συνειδέναι. Τὰ λεγόμενα σώματα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἶναι ἀπλῆς παραστάσεις, φαινόμενα ποὺ ἔχει ἀπέναντί του τὸ συνειδέναι. Κατὰ τὸν LEIBNITZ (1646-1716) τὰ σώματα μὲ τὶς αἰσθητὲς ποιότητες τῶν καὶ μὲ τὸν χῶρο ποὺ κατέχουν δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἐμφάνσεις, φαινόμενα τοῦ νοητοῦ, πνευματικοῦ κόσμου τῶν μονάδων, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν τὸ εἶναι τοῦ κόσμου. Τέλος ὁ Κάντ ὀνομάζει φαινόμενα τὰ πράγματα ἐν σχέσει μὲ τὴν ἐμπειρία καὶ τὴν διάνοια, δηλαδή τοὺς δύο τρόπους, μὲ τοὺς ὁποῖους συντάσσομε τὴν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητά.

23. Οἱ κατηγορίες τοῦ Κάντ (1724-1804)

Τὰ φαινόμενα κατὰ τὸν Κάντ ἀποτελοῦν τὴν ἐμπειρικὴν πραγματικότητά. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ ἀντικειμενικὸς κόσμος εἶναι παράγωγο τῶν αἰσθήσεων, τῆς διάνοιας καὶ κάποιων ἐρεθισμῶν, ποὺ λαμβάνουν οἱ αἰσθήσεις μας ἀπὸ τὰ πράγματα. Τὰ φαινόμενα λοιπὸν κατὰ τὸν Κάντ δὲν εἶναι οὔτε κάτι ἐντελῶς ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸ συνειδέναι οὔτε πάλιν ἀπλῆ κατασκευάσματα τοῦ συνειδέναι, ὅπως ἐδίδαξεν ὁ BERKELEY, ἀλλὰ τὸ ἀντικείμενο τῆς πείρας, τὸ ὁποῖον προσδιορίζεται ἀπὸ τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποῖους λειτουργεῖ ἡ παραστατικὴ δύναμις τοῦ πνεύματος καὶ ἡ διάνοια. Παραστατικὴ ἐνέργεια εἶναι ἡ ἐκινότητά, ποὺ ἔχει τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου νὰ σχηματίζει παραστάσεις, εἰκόνες γιὰ τὰ πράγματα ἢ φαινόμενα, ἐνῶ διάνοια εἶναι ἡ δύναμη, ποὺ ἔχει τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου νὰ κρίνῃ τὶς παραστάσεις, νὰ τὶς συνδέῃ καὶ νὰ τὶς διαχωρίσῃ. Τὰ φαινόμενα λοιπὸν

κατὰ τὸν Κάντ προσδιορίζονται ἀπὸ τοὺς βασικοὺς τρό-
 πους τοῦ παραστατικοῦ μας, πὺ εἶναι ὁ χρόνος καὶ ὁ
 χῶρος, καὶ ἀπὸ τοὺς βασικοὺς τρόπους τῆς διανοίας,
 πὺ εἶναι οἱ κατηγορίες. Κατηγορίες ὀνομάζει ὁ Κάντ
 τοὺς θεμελιακοὺς λογικοὺς τρόπους, μὲ τοὺς ὁποίους
 ἡ διάνοια συνδέει τὰ φαινόμενα καὶ ἔτσι προχωρεῖ
 καὶ σχηματίζει τὴν ἐνότητα τοῦ ἀντικειμένου τῆς
 πείρας. Ὁ Κάντ διακρίνει τέσσαρα εἶδη-κατηγοριῶν:
 1) τὶς κατηγορίες τῆς ποσότητος : α) τὴν ἐνότητα, β)
 τὴν πολλαπλότητα καὶ γ) τὴν ὁλότητα. 2) τὶς κατηγο-
 ρίες τῆς ποιότητος : α) τὴν πραγματικότητα, β) τὴν
 ἄρνηση καὶ γ) τὸν ὄρισμό. 3) τὶς κατηγορίες τῆς σχέ-
 σεως : α) τὴν οὐσιότητα (οὐσία-συμβεβηκότα) , β) τὴν
 αἰτιότητα (αἰτία- ἀποτέλεσμα) καὶ γ) τὴν ἀλληλεπίδρα-
 ση (μεταξὺ πράττοντος καὶ πάσχοντος) καὶ 4) τὶς κατη-
 γορίες τοῦ τρόπου : α) τὴν δυνατότητα- ἀδυνατότητα,
 β) τὸ εἶναι καὶ τὸ μὴ εἶναι καὶ γ) τὴν ἀναγκαιότητα
 καὶ τὴν τυχειότητα.

Αὗτοί εἶναι κατὰ τὸν Κάντ οἱ λογικοὶ τρόποι, μὲ
 τοὺς ὁποίους ἡ διάνοια κρίνει, κατατάσσει καὶ δια-
 χωρίζει τὰ ἐμπειρικὰ φαινόμενα. Οἱ κατηγορίες αὗτὲς
 δὲν εἶναι παράγωγα τῶν αἰσθήσεων, ἀλλὰ ἔμφυτοι λεσ-
 τουργικοὶ τρόποι τῆς διανοίας. Χωρὶς αὐτοὺς δὲν ὑπάρ-
 χει διάνοια.

Ὁ Κάντ χωρίζει τὰ φαινόμενα ἀπὸ τὰ νοούμενα.
 Τὰ πρῶτα εἶναι ἀντικείμενα τῆς γνώσεως καὶ εἶναι δυ-
 νατὸν νὰ τὰ γνωρίσωμε μὲ τοὺς τρόπους τοῦ παραστατι-
 κοῦ καὶ τῆς διανοίας, τὰ δεύτερα δὲν εἶναι δυνατὸν
 νὰ τὰ γνωρίσωμε, εἶναι τὰ πράγματα καθ' ἑαυτὰ. Τὰ νοού-

μεγα λοιπὸν εἶναι ὑπεραισθητὰ καὶ ἀποτελοῦν τὰ ὄρια⁶¹
τῆς δυνάμεως τοῦ αἰσθάνεσθαι. Ἡ ἐννοια αὕτη τοῦ
νοουμένου- λέγει ὁ Κάντ - δὲν εἶναι θετική, οὔτε
σημαίνει τὴν γνῶση ἑνὸς πράγματος, ἀλλὰ σημαίνει μό-
νον τὴν ἐννοια πού ἔχω γιὰ κάτι, ἂν ἀφαιρέσω ἀπ'
αὐτὰ κάθε μορφή αἰσθητικῆς ἐποπτείας, δηλαδή ἀντι-
λήψεις διὰ τῶν αἰσθήσεων.

Τὸ φαινόμενο κατὰ τὸν Κάντ περιέχει κάτι ὑλικὸ
(τὸ περιεχόμενο δηλαδή τοῦ αἰσθήματος), τὸ ὁποῖον
ἀνάγεται εἰς τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, δηλαδή εἰς τὴν ἀν-
τικειμενικὴ ὑπόστασι τοῦ ἀντικειμένου, ἢ ὁποῖα νοεῖ-
ται μόνον καὶ δὲν φαίνεται. Ἐκτὸς αὐτοῦ τοῦ ὑλι-
κοῦ στοιχείου, τὸ φαινόμενο ἔχει καὶ κάτι τυπικὸ, μορ-
φικὸ, κάτι πού ἔχει τὴ δύναμη νὰ διαμορφῶνῃ, καὶ τοῦ-
το κατὰρχεται ἀπὸ τὴν ἐνέργεια τοῦ ὑποκειμένου, τοῦ
ἐγώ. Κάθε τι, πού εἶναι ἐν χρόνῳ καὶ χώρῳ, καὶ κάθε
τι πού εἶναι προσδιορισμένο μὲ τὴν κατηγορία τῆς αἰτι-
ότητας, εἶναι, ἐφ' ὅσον καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἔτσι προσδιω-
ρισμένο, φαινόμενο. Δηλαδή δὲν θὰ ἦταν ἔτσι ὅπως εἶ-
ναι, ἂν δὲν ἦταν προσδιορισμένο ἀπὸ τοὺς τρόπους αὐτοὺς
(χρόνος, χώρος, αἰτιότητα) τοῦ συνειδέσθαι. Ὅ,τι τώρα
κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸ φαινόμενο, τοῦτο εἶναι κάτι ἐντε-
λῶς διαφορετικὸ, λέγει ὁ Κάντ. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τὰ
σώματα ὡς ὑλικά ἀντικείμενα καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τὸ
ἐμπειρικὸ, ψυχολογικὸ ἐγώ, δηλαδή ἡ συγκεκριμένη ψυ-
χικὴ πραγματικότης τοῦ καθενὸς ἀνθρώπου, εἶναι κατὰ
τὸν Κάντ φαινόμενα, ἐπειδὴ καὶ τὰ δύο εἶδη αὐτὰ τοῦ
εἶναι μᾶς φανερόνται μέσῳ τῶν βασικῶν τρόπων τοῦ
παραστατικοῦ καὶ τῆς διανοίας.

Τὰ πράγματα, δηλαδή τὰ ὑλικά ἀντικείμενα, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ τὴν ψυχικὴ χρονικότητα ἀπὸ τὸ ἄλλο, τὰ γνωρίζομε ὡς φαινόμενα. Ὅσο καὶ ἂν ἐμβαθύνωμε καὶ εἰς τὰ μὲν καὶ εἰς τὸ δέ, ποτὲ δὲν θὰ μπορέσωμε νὰ ξεπεράσωμε τὸ ὄριο ἐκεῖνο, ποὺ τὰ χαρακτηρίζει ὡς φαινόμενα καὶ τὰ χωρίζει ἀπὸ τὴν ὑπεραισθητὴ καὶ γενικῶς ὑπερβατικὴ πλευρὰ τους, τὴν ὁποῖαν χαρακτηρίζει ὁ Κάντ ὡς νοούμενο. Ὅ,τι ἐμφανίζεται σὲ μᾶς ἀπλῶς διὰ τῶν αἰσθήσεων, δηλαδή ἡ ἀπλῆ εἰκόνα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν Κάντ γενικῶς φαινόμειο, φαίνεσθαι, ἐνῶ ὅ,τι μὲ τὴν χρῆση τῶν βασικῶν τρόπων τῆς διανοίας συντάσσεται καὶ ἀρθρώνεται εἰς ἐνότητες ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν Κάντ πεῖρα.

24. Τὸ συνειδέναί ὡς λογικὴ πρωταρχὴ

τοῦ κόσμου

Ὁ δρόμος λοιπὸν ἀπὸ τὰ ἀπλᾶ φαινόμενα πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν πεῖρα περνάει μέσα ἀπὸ τὴν διάνοια. Δίχως τὴν διάνοια θὰ εἶχαμε μόνο ἀπλᾶ φαινόμενα (αἰσθήματα) καὶ δὲν θὰ εἶχαμε ἀντικειμενικὴν πεῖρα, δηλαδή ἐπιστημονικὴ γνῶση τῶν φαινομένων, οἱ νόμοι συνεπῶς, σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποῖους συντάσσομε τὰ φαινόμενα καὶ τὰ συγκροτοῦμε εἰς ἀντικειμενικὰ πράγματα, εἶναι οἱ νόμοι τῆς ἐποπτείας καὶ τῆς διανοίας. Πράγματα καθ' ἑαυτὰ, δηλαδή ὄντως ὄντα εἶναι κατὰ τὸν Κάντ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος οἱ νοη-
τες ὑποστάσεις τῶν ὑλικῶν πραγμάτων, τῶν φαινομένων, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος οἱ ὑποστάσεις τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Τὰς ὑποστάσεις τῶν ὑλικῶν πραγμάτων δὲν ἔχομε καμμίαν δυνα-

τότητα να τις γνωρίσωμε, μένουν πάντοτε επέκεινα τῆς γνώσεώς μας. Τὴν ὑπόσταση ἑμῶς τῶν ψυχικῶν φαινομένων, δηλαδή τὴν ἀρχὴ καὶ πηγὴ τῆς γνώσεως, τὸ συνειδέναί, τὸ γνωρίζομε, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἔχωμε τὴν δυνατότητα νὰ τὸ ἀντικειμενικοποιήσωμε κατὰ τὴν ἔμμεση γνῶσὴ ποὺ ἔχομε. Αὕτῃ ἀποτελεῖ τὴν παρουσία τοῦ πνεύματός μας. Ἔτσι τὸ συνειδέναί δὲν εἶναι μόνον ἡ γνώση γιὰ τὶς παραστάσεις μας, ἀλλὰ καὶ ἡ αὐτενέργητη ἐκείνη γνωστικὴ ἀρχή, ἡ ὁποία ἄμεσα γνωρίζει καὶ τὸν ἑαυτό της. Ὁ Κάντ λέγει ὅτι τὸ "σκέπτομαι" παρακολουθεῖ ὅλες μου τὶς παραστάσεις, δηλαδή ἡ προσωπικὴ μου λογικὴ παρουσία συνοδεύει κάθε τι ποὺ εἶναι αἰσθητό, ἀντιληπτό, παραστατό, νοητό. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο, δηλαδή τὸ "σκέπτομαι" ἀποτελεῖ τὴ γενικὴ ἀρχὴ καὶ ἔννοια τοῦ "συνειδέναί". Χωριστὰ ἀπὸ κάθε τι ποὺ σκέπτομασ ἢ ποὺ ἔχω στὴν παράσταση, ἢ ποὺ αἰσθάνομαι ὑπάρχει λοιπὸν κάτι ποὺ δὲν ἀναλύεται σὲ ἄλλα, ποὺ δὲν ἀνάγεται σὲ τίποτε ἄλλο παρα εἰς ἑαυτό. Τοῦτο εἶναι ἡ λογικὴ πρωταρχή, ἡ ρίζα τοῦ λόγου καὶ τῶν πραγμάτων, ἐφ' ὅσον αὐτὰ εἶναι ἀντικείμενα τοῦ συνειδέναί. Ὑπάρχω λοιπὸν ὡς ἐγὼ σημαίνει ὅτι σκέπτομαι, ὅτι ἐνεργῶ λογικῶς, ὅτι παρευρίσκομαι σὲ κάθε κατάσταση ἐσωτερικὴ καὶ σὲ κάθε παράσταση ποὺ ἔχω γιὰ τὸν ἐξωτερικὸ κόσμον. Ὁ ἐμπειρικὸς λοιπὸν κόσμος, ὕλικὸς καὶ ψυχικὸς, ἡ σύνταξη τῶν ἀπείρων φαινομένων, τῆς ἐξωτερικῆς μου καὶ ἐσωτερικῆς μου πείρας, προϋποθέτει αὐτὴν τὴν πρωταρχὴ τοῦ εἶναί μου, αὐτὴν τὴν ἀγρυπνὴ προσωπικὴ πνευματικὴ μονάδα. Ὅσα ὑπάρχουν, ὑπάρχουν ἐπειδὴ ἄρχει ἐκείνη, ἐπει-

δὴ ὅλα ἀναφέρονται εἴτε μὲ τὶς αἰσθήσεις, εἴτε μὲ τὶς παραστάσεις, εἴτε μὲ τὶς κρίσεις ε' ἐκείνη τὴν ἀείποτε παροῦσα καὶ ὄντως οὔσα πρωταρχή. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ τοῦ συνειδένα ἢ μπορεῖ στὴν πραγματικότητα νὰ εἶναι φωτεινὴ ἢ σκοτεινὴ, νὰ ἔχη δηλαδὴ μεγαλῦτερο ἢ μικρότερο βαθμὸ αὐτοσυνειδησίας καὶ ἀθυπαρίας. Ὁ βαθμὸς τῆς αὐτοσυνειδησίας ἐξαρτᾶται πάντοτε ἀπὸ τὴ δύναμη καὶ τὴν ἰκανότητα τῆς αὐτοεπιστροφῆς καὶ αὐτεπιστίας τοῦ πνεύματος. Ὅμως ἀπὸ κανένα ἄνθρωπο, δηλαδὴ λογικὸ ὄν, δὲν ἀπουσιάζει αὐτὴ ἢ πρωταρχή, εἴτε ἔχει ὁ ἄνθρωπος εἴτε δὲν ἔχει φθάσει στὸν ἀπαραίτητο βαθμὸ τῆς αὐτογνωσίας του.

Ἀπὸ ὅσα εἶπαμε καταφαίνεται ὅτι τὸ αὐτοσυνειδένα, ἢ αὐτοσυνείδησια, ἀποτελεῖ τὴν αὐτενέργεια ἐκείνη, ἢ ὁποῖα εἶναι πάντοτε σύστοιχη πρὸς τὸν ἑξωτερικὸ κόσμον καὶ ἀναπτύσσεται, ἐκφράζεται μὲ τοὺς βυσινοὺς τρόπους, μὲ τὸ αἰσθάνεσθαι, τὸ φαντάζεσθαι, τὸ κρίνειν. Συνάμα ὅμως τὸ αὐτοσυνειδένα διατηρεῖ τὴν ταυτότητά του μέσα σὲ ὅλους αὐτοὺς τοὺς τρόπους τῆς ἀναπτύξεώς του, καὶ τοὺς ἐνώνει ἔτσι, ὥστε ὅλοι αὐτοὶ νὰ ἀποτελοῦν συνειδητὴ ἐνότητα. Ἔτσι ἡ αἰσθητὴ εἰκόνα τοῦ ἑξωτερικοῦ κόσμου, τὸ σύστημα τῶν παραστάσεων, καὶ ἔχει τὸ ἐγὼ γιὰ τὸν κόσμον, ἑξωτερικὸ καὶ ἐσωτερικὸ, καὶ τέλος τὸ σύστημα τῶν κρίσεων, διὰ τῶν ὁποίων ὁ κόσμος ἀπαρτίζει ἐνότητα γιὰ τὴν διάνοια, εἶναι ἔργον τοῦ λογικοῦ πυρῆνα, τοῦ ἐγώ, τὸ ὁποῖον συνάμα ἐλευθερώνεται ὅλοένα καὶ πλεονεχῶς ἀπὸ τὰ ἀντικείμενά του, ἀπὸ τὴν φύσιν του πολτότητα, καὶ αὐτοβεβαιώνεται γιὰ

τὴν μοναδικότητα καὶ ἐνότητά του. Τὸ ἐγὼ τοῦτο, ποῦ
 ἀποτελεῖ τὴν γνωστικὴ ἀρχὴ τῶν πάντων, εἶναι βεβαί-
 ος πάντοτε συνδεδεμένο μὲ τὸ ἔμφυχο σῶμα, ἀλλὰ δια-
 κρίνεται σαφέστατα καὶ ἀπὸ τὸ ἔμφυχο σῶμα καὶ ἀπὸ
 τὴν ἐσωτερικὴ ψυχικὴ πραγματικότητά, ἣ ὁποῖα ῥέει
 καὶ μεταβάλλεται ἀκατάπαυστα. Ἐκεῖνο ὁμῶς μένει τὸ
 ἴδιο μέσα σὲ ὅλη αὐτὴ τὴν ἀέναη μεταβολή, εἶναι κύ-
 ριος τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῶν ἄλλων ποῦ ἔρχονται καὶ
 παρέρχονται μέσα του ἀλλὰ μὲ τὴν μνήμη καὶ τὴν κρί-
 ση του. τὰ διατηρεῖ - οὐσία αὐτὸ πραγματικὴ - ὡς πε-
 ριουσία. Ἡ περιουσία αὐτὴ τῆς οὐσίας ἀποτελεῖται
 ἀπὸ ὅλα τὰ ὅσα αἰσθάνεται, συναισθάνεται, φαντάζεται,
 θέλει καὶ κρίνει τὸ ἴδιο τὸ ἐγὼ. Δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ
 αὐτοσυνειδησία μιὰ ἔκφραση ἢ ἔκφανση ἐνὸς ὄντος, ποῦ
 εἶναι ἄγνωστο καὶ κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸ αὐτοσυνειδέναί,
 ἀλλὰ εἶναι πραγματικὴ οὐσία, αὐτουσία, καὶ αὐτενέρ-
 γεια, νοοῦσα τὸν ἑαυτὸ της καὶ ὅλα τᾶλλα. Ἔτσι συνά-
 μα αὐτὴ ἡ οὐσία καὶ αὐτενέργεια εἶναι μέσα σὲ ὅλα
 καὶ πέρα ἀπὸ ὅλα τᾶλλα, τὰ μερικὰ, τὰ δεδομένα, τὰ ὁ-
 ποῖα δέχονται ἀπ' αὐτὴν τὸ φῶς καὶ τὸ εἶναι. Ἡ οὐσία
 αὐτὴ καὶ αὐτενέργεια τοῦ ἐγὼ, ἂν καὶ ἔρχεται στὸ φῶς
 ἐν χρόνῳ, ὁμῶς δὲν εἶναι κάτι ποῦ τὸ γεννάει ὁ χρό-
 νος, δὲν γίνεται ὅπως γίνονται ὅλα τᾶλλα μὲ τὴν πά-
 ροδος τοῦ χρόνου, ἀλλὰ ἀναφαίνεται, ἀναδύεται, ἀπλῶς
 μέσα ἀπὸ τὸν χρόνον καὶ ὑπερνικᾷ τὸν χρόνον ὡς αὐτὸ
 συνειδησία, ὡς ὁ νοῦς ποῦ νοεῖ τὸν ἑαυτὸ του καὶ ὅ-
 λα τᾶλλα. Ὁ Ἀριστοτέλης τὴν αὐτογνωσία αὐτὴν τοῦ
 νοῦ, τὴν ἀπόλυτη αὐτοσυνειδησία - ποῦ εἶναι ὁ τελί-
 κος σκοπὸς τοῦ φιλοσοφεῖν - τὴν ὠνόμασε νόησιν νο-

ήσεως". Αὐτὴ εἶναι "ἄνευ ὕλης" καὶ εἶναι συνάμα "νοοῦν καὶ νοούμενον". Με ἀπόλυτη σαφήνεια ὥρισε τὴν ἔννοια αὐτὴν τοῦ αὐτοσυνειδένα ὁ τελευταῖος μεγάλος φιλόσοφος τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Πλωτῖνος, (205-270 μ.Χ.), ὁ ὁποῖος ὁμίλει γιὰ τὴν "αὐτοσυναίσθησιν" τῆς ψυχῆς καὶ γιὰ τὴν ἐπιστροφή τοῦ νοῦ εἰς ἑαυτὸν. Τὴν ἐνέργεια τοῦ αὐτοσυνειδένα ἐτόνισε κατὰ τὴν νεώτερη ἐποχὴ ὁ Καρτέσιος, ὁ ὁποῖος ἐστήριξε ἐπάνω σ' αὐτὴν ὅλο τοῦ τὸ φιλοσόφημα. Τὸ σκέπτομαι, ἄρα ὑπάρχω" τοῦ Καρτεσίου ἐκφράζει τὴν ἀμεση αὐτοβεβαίωση τοῦ πνεύματος γιὰ τὴν ὑπαρξή του. Τὸ εἶναι δὲν ἀναφέρεται σὲ τίποτε ἄλλο παρὰ στὸ "νοεῖν". Ἐπειδὴ νοῶ, ὑπάρχω, ἐπειδὴ ἔχω τὴν αὐτοβεβαίωση ὅτι σκέπτομαι, συμπεραίνω καὶ περὶ τοῦ ὅτι ὑπάρχω. Καὶ ἐπειδὴ μπορῶ νὰ σκεφθῶ καὶ νὰ κρίνω καὶ ὅλα τὰλλα - ποὺ τὰ ὀνομάζω ἀντικείμενα - βεβαιώνομαι ὅτι καὶ αὐτὰ ὑπάρχουν. Ὑπάρχουν, ἐπειδὴ τὰ σκέπτομαι, ἐπειδὴ τὰ γνωρίζω, ἐπειδὴ ἄρχω. Εἶπαν μερικοὶ ὅτι, ἐπειδὴ γνωρίζομε μόνον τὴν ὑπαρξὴ τῶν αἰσθημάτων, τῶν παραστάσεων καὶ τῶν κρίσεών μας, θὰ ἔπρεπε νὰ εἰποῦμε ὅχι ὅτι σκεπτόμεθα ἑμεῖς, ἀλλὰ κάτι μέσα μας σκέπτεται, καὶ ὅτι αὐτὸ τὸ κάτι δὲν τὸ γνωρίζομε. Γνωρίζομε δηλαδὴ μόνον τὴν ἐνέργεια, τὰ ἀποτελέσματα, τὰ αἰσθήματα, τὶς κρίσεις, ἐνῶ τὸ ἐγὼ δὲν τὸ γνωρίζομε. Ὅμως ἡ ἀπροσωποποίησις αὐτὴ τῆς βασικῆς ἀρχῆς τοῦ συνειδένα εἶναι λογικῶς ἀπαράδεκτη, γιατί τὸ σκέπτεσθαι καὶ γενικῶς τὸ κρίνειν δὲν νοεῖται δίχως τὴν αὐτοσυνείδητη ἐκείνη προσωπικὴ

67
μονάδα, ἡ ὁποία σκέπτεται καὶ κρίνει. Δὲν εἶμαι ἄ-
πλῶς μία μηχανή, ἡ ὁποία σκέπτεται, οὔτε ἓνα οὔδέτερο
γεγονὸς ποῦ σκέπτεται μέσα μου. Ἐχω τὴν αὐτοβεβαίω-
ση ὅτι, ὅταν σκέπτομαι, δὲν εἶμαι πράγμα, δὲν εἶμαι
κάτι ὅπως ὅλα τᾶλλα, ἀλλὰ ἀναφέρομαι με τῇ σκέψῃ μου
συνάμα καὶ στὸν ἑαυτὸ μου καὶ σε ὅ,τι σκέπτομαι. Με
τῇ σκέψῃ βεβαιῶνομαι ὅτι εἶμαι γνωστικὴ ἀρχὴ ὄλων
τῶν ἄλλων. Χωρίζομαι συνειδητὰ ἀπὸ ὅλα τᾶλλα καὶ
τοῦτο τὸ γνωρίζω μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα. Ὅταν σκέ-
πτομαι, δὲν εἶμαι στὸ ἴδιο ἐπίπεδο με ὅλα τᾶλλα ὄν-
τα, δὲν εἶμαι κάτι ποῦ ἐνεργεῖ αὐτόματα, ἀλλὰ κατα-
βάλλω ἐνσυνείδητη προσπάθεια. Δὲν ὑπάρχω ὅπως ὑπάρ-
χει ἡ ἀπλὴ ζωὴ, ἀλλὰ γνωρίζω ὅτι ὑπάρχω. Τὸ εἶναι μου
λοιπὸν καὶ τὸ εἶναι τῶν ἄλλων ὄντων μόνον ἐγὼ τὸ σκέ-
πτομαι καὶ τὸ γνωρίζω. Ὅλα τᾶλλα εἶναι δεδομένα ἀντι-
κειμενικῶς καὶ ὑπάρχουν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἀρχὴ τοῦ
αὐτοσυνειδένα. Μόνον τοῦτο δὲν εἶναι δεδομένο- γιατί
ἀκριβῶς αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν ἀρχή, ἐνώπιον τῆς ὁποίας
εἶναι τὰ ἄλλα δεδομένα. Τὸ αὐτοσυνειδένα εἶναι πρω-
ταρχὴ καὶ, ἐνῶ εἶναι μέσα σε ὅλα τὰ δεδομένα, δὲν
ταυτίζεται οὔτε ἀναλύσκειται μέσα σ' αὐτά. Τοῦτο δὲν
γίνεται ποτὲ ἀντικείμενο, ἀλλὰ ἀποτελεῖ τὴν σκοπιὰ
ὄλων τῶν ἀντικειμένων. Ὁ Κάντ λέγει ὅτι τὸ ἐγὼ γνω-
ρίζει ἑαυτὸ μόνον ὡς φαινόμενο, δηλαδὴ ὄχι ὡς οὐσία,
ὅπως εἶπαμε ἐμεῖς πρὶν, προσθέτει ὁμως ὅτι νοεῖ ὡς
ὑποκείμενο, ὡς ἐνότητα καὶ ἐνέργεια; Δίχως ὁμως νὰ
μπορῇ νὰ εἰσέλθῃ στὴν πραγματικὴ ἔγνωση γιὰ τὸν ἑαυτὸ
του. Ἐγνωρίσαμε πρὶν τὴν ἐννοια τοῦ φαινομένου καὶ
τὴν χωρίσαμε ἀπὸ τὴν ἐννοια τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτὸ,

τῆς οὐσίας. Ὁ Κάντ λοιπὸν λέγει, ὅτι, ἂν καὶ ἔχωμε
 συνείδηση γιὰ τὴν ἐνότητα τοῦ ἐγώ, ὅμως δὲν ἔχομε
 γνῶση γιὰ τὴν πραγματικὴν οὐσία, ἀλλὰ γνωρίζομε
 μόνο πῶς τὸ ἐγὼ φαίνεται σὲ μᾶς τοὺς ἴδιους, πῶς
 ἐμεῖς οἱ ἴδιοι ἐνεργοῦμε καὶ πάσχομε μέσα μας. Μὲ
 τὴν διατύπωση αὐτὴν ὁ Κάντ ἐννοεῖ τὴν ψυχολογικὴν
 γνῶση ποὺ ἔχομε γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας. Αὐτὴν τὴν χω-
 ρίζει ἀπὸ τὴν λογικὴν αὐτοσυνειδησία. Γι' αὐτὴν λέ-
 γει τὰ ἐξῆς : " Ἀντιθέτως ἔχω τὴν συνείδηση τοῦ
 ἑαυτοῦ μου μέσα στὴ λογικὴ σύνθεση τῆς ποικιλίας
 τῶν παραστάσεων, συνεπῶς μέσα στὴ συνθετικὴ πρω-
 τάρχικὴ ἐνότητα τοῦ αὐτοσυνειδέναί, ὅχι ὅπως φαί-
 νομαί στὸν ἑαυτὸ μου, οὔτε ὅπως εἶμαι ἐγὼ μέσα
 μου, ἀλλὰ μόνον, ὅτι εἶμαι. Αὐτὴ ἡ παράσταση εἶναι
 σκέψη - καὶ ὄχι θέα". Μὲ ἄλλα λόγια ὡς αὐτοσυνει-
 δέναι, λέγει ὁ Κάντ, γνωρίζω τὸν ἑαυτὸ μου ὄχι ὅ-
 πως αὐτὸς πράγματι εἶναι, ἀλλὰ γνωρίζω μόνον ὅτι
 εἶναι, ὑπάρχει. Καὶ καταλήγει : " ἡ αὐτοσυνειδησία
 αὐτὴ ἀπέχει ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι αὐτογνωσία". Ἡ διάκρι-
 ση ὅμως αὐτὴ τοῦ Κάντ στηρίζεται σὲ μιὰ προϋπόθεση,
 ἡ ὁποία δὲν ἰσχύει γιὰ τὴν αὐτογνωσία. Ἡ προϋπόθεση
 αὐτὴ εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴ γνῶση του γνωρίζει
 μόνον ἀπτὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἡ διάνοια μὲ τὶς
 κατηγορίες τῆς τα συναρτᾶ καὶ συγκροτεῖ τὰ ἀντικεί-
 μενα. Τοῦτο ὅμως ἀκριβῶς δὲν ἰσχύει γιὰ τὴν αὐτογνω-
 σία. Ἐδῶ δὲν ἔχομε ἀπτὸ φαινόμενο, γιατί εἶναι ἀδύνα-
 το νὰ ἔχωμε, γιατί τὸ καθαρὸ ἐγὼ ποτὲ δὲν ὑπάρχει
 ὡς ἀπτὸ φαινόμενο, ἀλλὰ πάντοτε ὡς ἐν ἐνεργείᾳ λογικὴ

ἀρχή, ἡ ὁποία μόνη ἔχει τὴ δυνατότητα τῆς αὐτεπιστροφῆς καὶ αὐτογνωσίας. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς γνώσεως διαφέρει λοιπὸν ριζικῶς ἀπὸ ὅλη τὴν ἄλλη γνώση ποῦ ἔχω γιὰ τὰ ἀντικείμενα. Ἐδῶ ὁ νοῦς θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ του ὡς ἀρχὴ καὶ πηγὴ γνώσεως. Ὡστε δὲν γνωρίζω μόνον ὅτι εἶμαι, ὑπάρχω, ὅπως λέγει ὁ Κάντ, ἀλλὰ γνωρίζω συνάμα καὶ τί εἶμαι. Καὶ εἶμαι αὐτενέργεια, γνωστικὴ οὐσία, ἡ ὁποία γνωρίζει καὶ αὐτογνωρίζεται. Βεβαίως δὲν μπορῶ ποτε νὰ στηριχθῶ οὔτε στὴν ἐξωτερικὴ οὔτε στὴν ἐσωτερικὴ πεῖρα, δηλαδὴ στὰ δεδομένα τῆς πείρας καὶ νὰ εἰπῶ τί εἶμαι, γιὰτὸ λογικῶς εἶμαι πρὶν ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ δεδομένα καὶ ὅλα αὐτὰ εἶναι δεδομένα ὡς πρὸς ἐμένα, δηλαδὴ ἐπειδὴ εἶμαι ἐγώ. Ὅλα αὐτὰ τὰ δεδομένα εἶναι παραστάσεις - δηλαδὴ παρίστανται ὡς γεγονότα, ἐπειδὴ ἴσταται τὸ ἐγὼ καὶ εἰς αὐτὸ ἀναφέρονται. Τὸ ἐγὼ λοιπὸν τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν ἀπόλυτη οὐσία καὶ παρουσία, ὁ Κάντ τὸ μεταβάλλει σὲ τυπικὴ μόνον ἔννοια, δίχως περιεχόμενο. Τὸ προέχον ὅμως ἐδῶ εἶναι τὸ νὰ ταυτίσωμε τὸ εἶναι μὲ τὸ συνειδέναί, τὴν οὐσία μὲ τὴ νόηση. Μόνον ἐδῶ ἔχομε ὅ,τι δὲν ἔχομε σὲ ὅλα τὰ ἄλλα εἶδη τῆς γνώσεως, δηλαδὴ ὅ,τι ἐκεῖνα ποῦ γνωρίζομε ἀντικείμενα - ὅ,τι εἶδε καὶ διεκήρυξε πρῶτος ὁ Παρμενίδης, τὴν ταύτιση καὶ σύμπτωση τοῦ εἶναι καὶ τοῦ συνειδέναί. Τὸ ἐγὼ καὶ ὑπάρχει καὶ ἐνεργεῖ καὶ συνάμα γνωρίζει.

Ἐγνωρίσαμε ὡς τώρα τὸν ἀντικειμενικὸ καὶ ὑποκειμενικὸ τρόπο τοῦ εἶναι. Εἶδαμε ὅτι τὸ εἶναι παρουσιάζεται ὡς ἀντικείμενο καὶ ὑποκείμενο καὶ κατανοήσαμε

ὅτι τὰ δύο αὐτὰ εἶδη ἀποτελοῦν μίαν συστοιχίαν, δη-
 λαδὴ μίαν λογικὴν ἀμοιβαιότητα. Σύστοιχη ὀνομάζομε
 τὴν ἔννοια ἐκεῖνη, ἡ ὁποία ἐννοεῖται κατ' ἀνάγκην
 ἐν ἀναφορᾷ πρὸς μίαν ἄλλην. Ὑποκειμένο καὶ ἀντικει-
 μένο ἀποτελοῦν λογικὴν συστοιχίαν, δηλαδὴ δὲν νοοῦνται
 λογικῶς χωριστὰ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ὅλοι οἱ χαρα-
 κτηρισμοὶ τοῦ ἀντικειμένου πηγάζουν ἀπὸ τὸ ὑποκει-
 μένο. Ἐξ ἄλλου τὸ ὑποκειμένο βεβαιώνεται γιὰ τὴν
 δραστηριότητά του με τὴν ἀκατάπαυστη σχέση του πρὸς
 τὸ ἀντικείμενο. Τὸ ἀντικείμενο εἶναι ὁ χῶρος τῆς
 δράσεως τοῦ ὑποκειμένου. Εἶμαι, αἰσθάνομαι, ἐνεργῶ,
 σκέπτομαι καὶ πράττω πάντοτε μέσα σ' αὐτὴν τὴν συστοι-
 χίαν ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου. Δίχως τὴν ἀκατάπαυ-
 στη σχέση μου πρὸς τὸ ἀντικείμενο δὲν μπορῶ νὰ φαντα-
 σθῶ τὸν ἑαυτό μου. Εἶμαι πάντοτε μαζί μὲ ἓνα ἄλλο εἶ-
 ναι, χωρὶς ὅμως αὐτὸ τὸ ἄλλο νὰ εἶμαι ἐγώ. Δὲν μπορῶ
 ὅμως νὰ εἶμαι δίχως αὐτὸ τὸ ἄλλο νὰ εἶναι ἀπέναντί
 μου.

25. Ἡ ἔννοια τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτό

Με τὴν ἔννοια τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτό ἐννοοῦμε τὸ
 εἶδος τοῦ πράγματος ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὸ πῶς τοῦτο παρου-
 σιάζεται στὴ γνῶση μας, τὸ εἶναι τοῦ πράγματος χωριστὰ
 ὀλωσδιόλου ἀπὸ τοὺς ὅρους τῆς γνώσεως. Τὸ πρᾶγμα ὡς
 πρὸς ἡμᾶς, δηλαδὴ ἔτσι ὅπως τὸ γνωρίζομε ἐμεῖς, εἶναι
 ἡ ἀντίθετη ἔννοια, πρὸς τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό. Ὁ Πλάτων,
 ὅπως εἶδαμε, ἐχώρισε τὸ καθ' αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὸ γίνεσθαι,
 ἢ τὸ ὄντως ὄν ἀπὸ τὸ φαίνεσθαι. Ἐπίσης ὁ Ἀριστοτέλης
 ὁμιλεῖ περὶ τοῦ φύσει πρότερον καὶ ἐννοεῖ μὲ αὐτὴν τὴν

έννοια τὸ εἶναι προτοῦ ἀκόμα τὸ γνωρίσωμε. Ἡ ἀντι-
 θετη έννοια τοῦ φύσει πρότερον, τὴν ὁποίαν εἰσάγει
 ἐπίσης ὁ Ἀριστοτέλης, εἶναι ἡ έννοια τοῦ "πρὸς ἡ-
 μᾶς", δηλαδή τὸ εἶναι ἐν σχέσει με ἡμᾶς. Καὶ οἱ
 Στωϊκοὶ ἐχώρισαν τὸ καθ' αὐτὸ ἀπὸ τὸ πρὸς τι. Ἐνεῖ-
 νος ὁμως, ὁ ὁποῖος εἰσήγαγε τὴν έννοια τοῦ πράγματος
 καθ' ἑαυτὸ, εἶναι ὁ Κάντ. Ἐνῶ ὡς τότε ἡ φιλοσοφία ἐ-
 χώριζε τὸ καθ' αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὸ φαίνεσθαι - καὶ τὸ
 μὲν πρῶτον ἦταν τὸ ἀντικείμενο τοῦ νοῦ τὸ δὲ δεύτερο
 τῶν αἰσθήσεων - , ὁ Κάντ με τὴν έννοια τοῦ πράγματος
 καθ' αὐτὸ έννοεῖ τὸ πρᾶγμα χωριστὰ καὶ ἀπὸ τοὺς τρό-
 πους τῶν αἰσθήσεων καὶ ἀπὸ τοὺς τρόπους τῆς νοήσεως.
 Κατὰ τὸν Κάντ ἡ γνώση μας ἀποτελεῖται ἀπὸ στοιχεῖα
 τῶν αἰσθήσεων καὶ ἀπὸ στοιχεῖα τῆς νοήσεως. Γνωρί-
 ζομε τὰ πράγματα με τὶς μορφῆς τοῦ χώρου καὶ τοῦ
 χρόνου καὶ με τὶς κατηγορίες τῆς διανοίας. Τὰ στοι-
 χεῖα τῆς γνώσεως τῶν πραγμάτων, ποὺ μᾶς προσφέρουν
 οἱ αἰσθήσεις, ὁ Κάντ τὰ ὀνομάζει "A POSTERIORI" ἐνῶ
 τὰ στοιχεῖα τῆς γνώσεως, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν
 διάνοια, τὰ ὀνομάζει "A PRIORI". Με τὸ "A POSTERIO-
 RI" έννοεῖ ὁ Κάντ τὰ ἐμπειρικὰ στοιχεῖα τῆς γνώσεως,
 ἐνῶ με τὸ "A PRIORI" έννοεῖ τὰ λογικὰ στοιχεῖα τῆς
 γνώσεως. Γιὰ νὰ ἔχωμε, λέγει, γνώση τῶν πραγμάτων,
 εἶναι ἀπαραίτητα καὶ τὰ δύο. Με τὰ λογικὰ στοιχεῖα,
 δηλαδή με τὶς έννοιες, ἐπεξεργάζεται ἡ διάνοια τὶς
 παραστάσεις, τὰ ἐμπειρικὰ δεδομένα, καὶ ἔτσι συγκρο-
 τεῖ τὴν έννοια τῆς γνώσεως τῶν πραγμάτων. Ἡ γνώση
 εἶναι ἔργο τῆς διανοίας, ἀλλὰ προϋποθέτει πάντοτε
 καὶ τὰ ἐμπειρικὰ δεδομένα. Τὴν πραγματικότητα τὴν

γνωρίζομε, λέγει ὁ Κάντ, μόνον με τοὺς τρόπους τῆς ἐποπτείας (χῶρος, χρόνος) καὶ με τὶς κατηγορίες τῆς διανοίας, οἱ τρόποι αὐτοὶ τοῦ σκέπτεσθαι, καὶ τοῦ γνωρίζειν δὲν εἶναι δυνατὸν, λέγει, νὰ ἐφαρμοσθοῦν εἰς ὅ,τι ὀνομάζομε πρᾶγμα καθ' ἑαυτό. Τὸ πρᾶγμα λοιπὸν καθ' ἑαυτὸ σημαίνει τὸ ὄριο τῆς γνώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Κατ' οὐσίαν αὐτὸ παραμένει κάτι ἀπρόσιτο στὴ γγώση μας. Μετὴν ἔννοια τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτὸ ὁ Κάντ θέλει νὰ εἰπῇ ὅτι πέρα ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, ὅπως τὴν γνωρίζομε με τὶς αἰσθήσεις καὶ τὴ νόησή μας, ἀπομένει κάτι ὡς ὑπόσταση τῶν πραγμάτων, τὴν ὁποῖαν ποτὲ δὲν μπορούμε νὰ γνωρίσωμε. Τὸ πρᾶγμα λοιπὸν καθ' ἑαυτὸ εἶναι καταβάθος μιὰ ἰδέα, ἡ ὁποῖα θέλει νὰ ἐκφράσῃ τὸ εἶναι τῶν πραγμάτων ἔξω καὶ χωριστὰ ἀπὸ τὴν χρονικῆ- χωρικῆ καὶ αἰτιοκρατικῆ ἀκολουθία. Τὸ εἶναι ἀνεξάρτητα ὄχι μόνον ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς κατηγορίες τῆς διανοίας. Τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ δὲν χαρακτηρίζεται οὔτε με τὴν αἰτιότητα, οὔτε με τὸ ὑπάρχειν, τὴν πραγματικότητα, οὔτε με τὸ εἶναι, ὅπως νοεῖται τοῦτο ἀπὸ τὴν διάνοια. Δὲν εἶναι ἀντικείμενο τῆς γνώσεως, ἀλλὰ εἶναι ἓνα ENS RATIONIS, δηλαδὴ μιὰ ἰδέα. Μετὴν ἰδέα αὐτὴ φθάνομε στὴν ἀπόλυτη ἀφαίρεση, ἀπὸ κάθε ἀντικείμενο. Τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ εἶναι ἓνα ἀπλὸ νοούμενο, τὸ ὁποῖον δηλώνει τὸ ὄριο τῆς γνώσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀναλύσαμε ὡς τώρα τὴν ἔννοια τοῦ εἶναι. Ἐμιλήσαμε γιὰ τὸ εἶναι τοῦ ἀντικειμένου, γιὰ τὸ εἶναι τοῦ ὑποκειμένου, καὶ γιὰ τὸ εἶναι τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτό.

Τὰ εἶδη αὐτὰ τοῦ εἶναι δεῦν πρέπει, ὅπως εἶδαμε, νὰ νοηθοῦν ὡς ἀνεξάρτητα τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, διότι ἀποτελοῦν κατὰ βάθος μιὰ ἐνότητα. Τὴν ἐνότητα τοῦ εἶναι, ὅπου μέσα ὑπάρχομε, ὅπου μέσα ὑφιστάμεθα. Εἶναι δυνατόν - καὶ συμβαίνει συχνὰ μέσα στὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας - νὰ ζητήσῃ κανεὶς γὰρ ἀπομείνωσιν τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ εἶδη τοῦ εἶναι καὶ γὰρ θεωρήσῃ ὅτι αὐτὸ μόνο ὑπάρχει ἢ ὅτι αὐτὸ ὄντως ὑπάρχει, ἐνῶ τὰ ἄλλα ἔρχονται δεύτερα σε ἀξία. *Εἶται ἀπολυτοποιεῖται τότε τὸ ἓνα εἶδος τοῦ εἶναι, π.χ. τὸ ἀντικειμενικὸ ἢ τὸ ὑπερβατικὸ, τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ, ἢ τέλος τὸ ὑποκειμενικὸ εἶναι, ὅποτε προκύπτουν τὰ ἀντίστοιχα φιλοσοφικὰ συστήματα. *Αν ἀπολυτοποιήσωμε τὸ εἶναι τοῦ ὑποκειμένου, τότε θὰ καταλήξωμε στὸν ὑποκειμενισμό, ὁ ὁποῖος εἶναι δυνατόν νὰ προσλάβῃ πολλές μορφές.

*Αν ἀπολυτοποιήσωμε τὸ εἶναι τοῦ ἀντικειμένου, καταλήγομε στὰ λεγόμενα ἀντικειμενικὰ συστήματα. *Αν τέλος ἀπολυτοποιήσωμε τὸ εἶναι τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτὸ, τότε φθάνομε σε συστήματα ὑπερβατικὰ, δογματικῶς μεταφυσικὰ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

I. Τὸ εἶναι ὡς βασικὴ ἔννοια τοῦ πνεύματος

Εἶδαμε ὡς τώρα ὅτι τὸ κεντρικὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας εἶναι τὸ πρόβλημα τοῦ εἶναι. Γιὰ νὰ συλλάβωμε γενικῶς τὴν ἔννοια τοῦ εἶναι, ἐχωρίσαμε τὰ ὄντα σε τέσσαρες κατηγορίες, ἢ αἰσθητά, ψυχικά, νοητά καὶ τέλος σὲ ὑπερνοητό. Ἐπειτα διαιρέσαμε ἐπίσης τὸ εἶναι σὲ τρεῖς μεγάλους τομεῖς, τὸν τομέα τοῦ ἀντικειμένου, τὸν τομέα τοῦ ὑποκειμένου καὶ τέλος τὸν τομέα τοῦ πράγματος καθ'ἑαυτό. Ὅπως λοιπὸν ἐφάνηκε ἀπὸ αὐτὰς τῆς διαιρέσεις, τὸ εἶναι δὲν συλλαμβάνεται μὲ ἓναν μόνον τρόπο, ἀλλὰ χρεθάζονται περισσότεροι ἄλλοι. Ἐτσι οὔτε τὸ ἀντικείμενο νοεῖται δίχως τὸ ὑποκείμενο, οὔτε τὸ ὑποκείμενο χωρὶς τὸ ἀντικείμενο. Ἐπίσης οὔτε τὸ ὑπερνοητὸ εἶναι νοεῖται δίχως τὸ νοητὸ εἶναι, οὔτε τὸ νοητὸ δίχως τὸ ὑπερνοητό, δίχως δηλαδή τὴν ἀνωτάτη ἀρχή, ὅπου ὁ νοῦς ἀνάγει τὰ πάντα. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν σχέση τῶν αἰσθητῶν μὲ τὰ ψυχικά καὶ τῶν ψυχικῶν μὲ τὰ νοητά. Τὰ αἰσθητὰ δηλαδή ὄντα δὲν νοοῦνται δίχως τὰ ψυχικά, καὶ τὰ ψυχικά δίχως τὰ νοητά, οὔτε πάλιν τὰ νοητὰ δίχως τὰ ψυχικά. Δηλαδή ὅλα τὰ εἶδη τοῦ εἶναι πρέπει νὰ νοηθοῦν σὲ σχέση τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο.

Βεβαίως μὲ ὅσα εἶπαμε ὡς τώρα δὲν ἐξαντλήσαμε τὴν ἔννοια τοῦ εἶναι, ἀλλ' ἀπλῶς τὴν περιγράψαμε καὶ

ἐπισημάνουμε ὀρισμένα βασικά εἶδη τοῦ εἶναι, τὰ ὁποῖα
 εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ νὰ συλλάβωμε τὴν ἔννοιάν του. Τὸ
 εἶναι ἀποτελεῖ βασικὴ ἔννοια τοῦ πνεύματος. Μὲ τὸ εἶ-
 ναι δηλώνομε, ἐννοοῦμε πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει καὶ ἀποτελεῖ
 περιεχόμενο τοῦ νοῦ μας, πλήρωμα τῆς νοήσεως. Δὲν ἐν-
 νοοῦμε τὸ εἶναι μὴ οἰαδήποτε ἰδιότητα τῶν πραγμάτων,
 ἀλλὰ ἐννοοῦμε γενικῶς τοῦτο : ὑπάρχει κάτι ὀθαφορετικὸ
 ἀπὸ τὴ νόηση καὶ ὅτι αὐτὸ τὸ κάτι ἀποτελεῖ τὸ σταθερὸ
 ἀντικείμενο καὶ περιεχόμενο τῆς νοήσεως. Ἐκτὸς δηλαδὴ
 ἀπὸ τὴν ἐνέργεια τοῦ νοεῖν, ἡ ὁποῖα ἀποτελεῖ τὴν λογι-
 κὴν προϋπόθεση γιὰ νὰ εἰποῦμε ὅτι κάτι ὑπάρχει, μὲ τὴν
 ἔννοια τοῦ εἶναι σημαίνομε καὶ ἐννοοῦμε ἐκεῖνο ἀκριβῶς
 πὺ ἔχομε στὸ νοῦ μας, ὅταν σκεπτόμεθα ἐκεῖνο, πὺ κά-
 θε φῶρα συλλαμβάνομε μὲ τὸ νοῦ μας, ὅταν κρίνωμε ἢ
 ὅταν ὀμιλοῦμε, καὶ τὸ διατυπώνωμε μὲ τὴν κρίση μας.
 Ὅταν λέγω ὅτι : "εἶναι τὸ Α", ἐννοῶ μὲ αὐτὸ ὅτι,
 ἐκτὸς ἀπὸ τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο ἐκφράζω αὐτὸ πὺ θέ-
 λω, ἐκτὸς δηλαδὴ ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ διατύπωση, ἡ ὁποῖα
 εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ νὰ δηλώσω ὅτι ὑπάρχει τὸ Α, πὺ ὁ-
 ποῖον ἀκριβῶς ἔχω λατὰ νοῦν αὐτὴ τὴ στιγμή, καὶ ὅτι
 εἶμαι ἐγὼ ἐκεῖνος πὺ γνωρίζω τὸ Α μὲ τὴ νόησή μου.
 Τοῦτο ὀμως δὲν σημαίνει, ὅτι τὸ Α, πὺ λόγω ὅτι ὑπάρ-
 χει, εἶναι, προῖδν τοῦ νοῦ μου. Μὲ τὸ νοῦ μου ἀπλῶς
 συλλαμβάνω τὸ Α. Τὸ Α ὑπάρχει ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἐγὼ ἐννοῶ,
 ὅτι ἐκεῖνο ὑπάρχει. Ἐδ Α ὀμως, ὡς γράμμα εἶναι ἀπλὸ σύμ-
 βολο γιὰ κάτι πὺ ὑπάρχει χωριστὰ ἀπὸ τὴ νόησή μου, ὀ-
 χως ὀμως τοῦτο νὰ σημαίνει ὅτι τὸ Α εἶναι ἀπρόσιτο στὸ
 νοῦ μου. Τὸ Α μπορεῖ νὰ ἀνήκη ἢ στὸν κόσμο τὸν αἰσθητὸ

ἢ στὸν ψυχικὸ ἢ στὸν νοητὸ ἢ στὸν ὑπερβατικὸ κόσμον. Καὶ κάθε φορά που τὸ σκέπτομαι, τοῦ προσδίδω τὴν ἔννοια ἢ τὸ νόημα τοῦ εἶναι. Ἐπειδὴ εἶναι, ὑπάρχει, γι' αὐτὸ τὸ ἔννοω. Τὸ εἶναι λοιπὸν ὡς ἔννοια τοῦ πνεύματος καλύπτει τὰ πάντα. Μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια ἔννοω τὸ κάθε τι. Καὶ ἡ ἔννοια, δηλαδὴ τὸ νόημα, δὲν εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὴ λέξη που χρησιμοποιοῦ για νὰ τὸ ἐκφράσω, οὔτε πάλιν εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὴ σκέψη που κάνω για νὰ τὸ συλλάβω. Ἄλλο εἶναι ἐκεῖνο που σκέπτομαι, ἄλλο εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἐγὼ τὸ σκέπτομαι καὶ ἄλλο τέλος εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἐκφράζω μὲ τὴ γλῶσσα αὐτὸ που σκέπτομαι.

Τὸ εἶναι ἀποτελεῖ συνεπῶς τὸν γενικώτατο ἔννοιολογικὸ προσδιορισμό, που ἀποδίδομε σε κάθε τι που ὑπάρχει. Προτοῦ δηλαδὴ ὀρίσωμε τί εἶναι τὸ κάθε ἐπιστητό, προτοῦ προχωρήσωμε σὲ ἄλλους χαρακτηρισμούς, δεχόμεστε ὅτι εἶναι, δηλαδὴ τὸ ἔννοοῦμε ὡς εἶναι. Τὸ εἶναι ὡς νόημα τοῦ νοῦ ἀναφέρεται εἰς ἑαυτὸ καὶ τοῦτο σημαίνει ὅτι εἶναι ἔννοια πρωταρχικὴ τοῦ νοῦ καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς ἀναφέρονται ὅλες οἱ ἄλλες ἔννοιες, που προσδιορίζουν ὅ,τι ἀπλῶς ὑπάρχει. Ὅταν π.χ. λέγω ὅτι ὑπάρχει ὁ κόσμος, ἔννοω τὸ ἀπλὸ εἶναι τοῦ κόσμου, δὲν προχωρῶ σὲ ἄλλους προσδιορισμούς. Ὅταν ὁμως ὀρίσω ὀρισμένες σχέσεις, που ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν πραγμάτων, τότε, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ εἶναι, προσθέτω καὶ ἄλλους λογικοὺς χαρακτηρισμούς, οἵ ποῖοι εἶναι εἰδικώτεροι. Ὅπως δὴποτε τὸ εἶναι ἀποτελεῖ τὴν βασικὴ ἔννοια, μὲ τὴν ὁποία σκέπτομαι ὅλα τὰ ἐπιστητά. Ὁ Θαλῆς καὶ γενικῶς ἡ Προσωκρατικὴ φιλοσοφία, ὅπως εἶδαμε, ἐζήτησε τὸ

είναι, ἐζήτησε τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι, τὴν ἐνότητα τοῦ εἶναι. Ἐπειτα προχώρησε ὁ Θαλῆς - καὶ τὸ ἴδιο ἔπραξαν καὶ οἱ διάδοχοί του - καὶ προσδιώρισε τὸ εἶναι ὡς ὕδωρ. Ὁ δεύτερος αὐτὸς χαρακτηρισμὸς δεν ἔχει φιλοσοφικῶς τόση σημασία ὅσην ὁ πρῶτος. Πέρα ἀπὸ τὴν ποικιλία τῶν πολλῶν ὄντων ἐζήτησε ὁ Θαλῆς τὸ ἓνα εἶναι καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ποὺ τὸν ἀνέδειξε ἰδρυτὴ τῆς φιλοσοφίας. Τὸ γεγονός ὅτι ὅλοι οἱ προσωκρατικοὶ φιλόσοφοι ἐζήτησαν νὰ ἐννοήσουν καὶ νὰ συλλάβουν τὸ εἶναι μᾶς ἀναγκάζει νὰ τοὺς χαρακτηρίσωμε ὡς ὄντολόγους καὶ τὰ φιλοσοφικὰ συστήματά τους ὡς ὄντολογία. Γενικῶς κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας τὸ εἶναι ταυτίζεται μὲ τὴν φύσιν. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ φιλόσοφοι ἐπιγράφουν τὰ συγγράμματά τους "περὶ φύσεως". Ὁ φιλοσοφικὸς νοῦς εἶναι ἀκόμη ἐστραμμένος πρὸς τὸ εἶναι τοῦ κόσμου, τῆς φύσεως.

2. Ἡ στροφή τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τὸ εἶναι τῆς φύσεως πρὸς τὸ εἶναι τοῦ πνεύματος

Τὰ ὅρια ὅμως τῆς ἐννοίας τοῦ εἶναι δεν συμπίπτουν μὲ τὰ ὅρια τῆς ἐννοίας τῆς φύσεως. Τὸ εἶναι δὲν ἔμπορεῖ νὰ ταυτισθῇ μὲ ὅ,τι ὑπάρχει μόνον φύσει. Γιὰ τοῦτο ἡ φιλοσοφία ἐνωρὶς ἐπεξέτεινε τὴν ἐννοία τοῦ εἶναι καὶ περιέλαβε σ' αὐτὴν καὶ ὅ,τι δεν εἶναι ἀπλῆ φύσις. Ἄν δεν ὑπῆρχε τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὴν φύσιν, τότε ἡ φιλοσοφία θὰ παρέμενε ἀπλῆ ὄντολογία. θεωρία τῆς φύσεως. Ὁ Πλάτων ἦταν ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἠύρυνε τὴν ἐννοία τοῦ εἶναι καὶ περιέλαβε σ' αὐ-

τὸ καὶ τὸν κόσμον τοῦ πνεύματος, δηλαδή τὸ ἴδιο τὸ πνεῦμα καὶ τὰ δημιουργήματα τοῦ πνεύματος. Ὁ νοῦς τῶν Ἑλλήνων, ὁ ὁποῖος ὡς τὸν Πλάτωνα εἶχε ὡς ἀντικείμενο τὴν φύση, στρέφεται τώρα στὸν ἑαυτό του καὶ στὰ ἔργα του καὶ ἐρωτᾷ : τί εἶναι αὐτός ὁ ἴδιος καὶ τί εἶναι τὰ δημιουργήματά του ; τώρα μάλιστα τὸ κύριο θέμα τῆς φιλοσοφίας εἶναι ὁ νοῦς . Ὁ νοῦς πρέπει νὰ γνωρίσῃ πρῶτα τί εἶναι αὐτός ὁ ἴδιος καὶ τί εἶναι τὰ δημιουργήματά του. Τὸ εἶναι τώρα ζητεῖται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα κατ' ἐξοχὴν μέσα στὰ νηήματα "τῶν λόγων" γιὰ τὰ πράγματα. Τὸ βασικὸ ἐρώτημα τοῦ Πλάτωνος εἶναι : Τί ἐννοοῦμε ὅταν λέγομα εἶναι ; Ἡ φιλοσοφία ἀπὸ κοσμολογικὴ ὄντολογία, ποῦ ἦταν κατ' ἀρχάς, γίνεται τώρα μετὰ τὸν Πλάτωνα Διαλεκτικὴ, δηλαδή ἐπιστήμη τοῦ νοῦ καὶ τῶν ἀρχῶν του, τῶν ἰδεῶν. Ὁ Πλάτων ἀνοίγει πρῶτος τὸν ἀόρατο καὶ ἀπέραντο κόσμο τοῦ πνεύματος καὶ ὑποκειμενικῶς καὶ ἀντικειμενικῶς. Ὑποκειμενικῶς ἀνοίγει τὸν κόσμο τοῦ πνεύματος μετὰ τὴν συστηματικὴ θεωρητικὴ ἀνάλυση τῆς ἐννοίας τῆς ψυχῆς. Ἡ ψυχὴ κατὰ τὸν Πλάτωνα εἶναι ἡ γνωστικὴ ἀρχή, αὐτὴ ἐννοεῖ τὸ εἶναι καὶ αὐτὴ ὁμιλεῖ γιὰ τὸ εἶναι. Ἀντικειμενικῶς ἀνοίγει τὸν κόσμο τοῦ πνεύματος μετὰ τὴν ἀνάλυση τῶν ἔργων τῆς ψυχῆς, τῶν πνευματικῶν δημιουργημάτων, τῆς τέχνης, τῆς ἐπιστήμης, τῆς πολιτείας, τῆς γλώσσης, καὶ μετὰ τὴν ἀνακάλυψη καὶ ἐρμηνεία τῶν ἰδεῶν. Ἐτσι π.χ. ὁ Πλάτων μετὰ τὸν διάλογό του "Κρατύλος" κρίνει τὴν γλωσσικὴ ἐπιστήμη τῆς ἐποχῆς του, ὅπως τὴν εἶχε πρῶτα διαμορφώσει ἡ Σοφιστικὴ. Κατὰ τὸν Πλάτωνα ἡ λέξις δὲν

μπορεί ποτέ να αποτελέσει "άρχή" τῆς γνώσεως τῶν πραγ-
 μάτων, γιατί ἡ λέξη δεν μπορεί να χαρακτηρίσει τὴν
 οὐσία τῶν πραγμάτων. Ὁ σχηματισμὸς τῶν λέξεων ἐξαρτᾶ-
 ται ὄχι ἀπὸ τὴ φύση, τὸ εἶναι τοῦ αντικειμένου, ἀλλὰ
 ἀπὸ τὴν παράσταση τοῦ ὑποκειμένου, ἀπὸ τὴν παραστατι-
 κὴ δύναμη ἐκείνου, ὁ ὁποῖος πρῶτος ἐσχημάτισε τὴ λέξη
 καὶ ἔτσι ἐγένετο ὀνοματοθέτης. Τὰ ὀνόματα γενικῶς, ἐπει-
 δὴ εἶναι μορφώματα τῆς παραστατικῆς δυνάμεως τοῦ ὑπο-
 κειμένου, ἀπὸ μόνον τους καὶ ἀπὸ μέσα τους δεν μποροῦν
 νὰ μᾶς δώσουν τὸ κριτήριον γιὰ νὰ ἐξετάσωμε τὴν ὀρθότη-
 τὰ τῆς γνώσεως. Τὸ ἀντίθετο ἀκριβῶς εἶναι ὁ ὀρθὸς δρό-
 μος, δηλαδὴ τὰ νοήματα καὶ ἡ γνώση τῶν νοημάτων, τῶν
 ἐννοιῶν γενικῶς καὶ ἡ διαλεκτικὴ των ἀντιπαραθέσει, εἶ-
 ναι δυνατόν νὰ μᾶς πείσει γιὰ τὴν ὀρθότητα ἢ τὴν μὴ ὀρ-
 θότητα τῶν λέξεων. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ φιλοσοφία καὶ
 συγκεκριμένως ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Πλάτωνος δὲν στηρίζεται
 στὴν τυπικὴ σημασία τῶν λέξεων οὔτε στὴν ἔτυμολογικὴ
 των ἑρμηνεία γιὰ νὰ εὑρη τὴν ἀλήθεια. Ἡ φιλοσοφία τοῦ
 Πλάτωνος δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τίς πρῶτες προσπάθει-
 ες τῶν Σοφιστῶν νὰ δημιουργήσουν τὴν γλωσσικὴ ἐπιστήμη,
 ἀλλὰ στηρίζεται κυρίως εἰς τὴν μαθηματικὴ ἐπιστήμη. Ἡ
 ὁποία ἀκμάζει στὴν ἐποχὴ του. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀντίληψη τοῦ
 Πλάτωνος ὅτι οἱ λέξεις, τὰ ὀνόματα, εἶναι θέσεις συμβατι-
 κες τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος δεν ἀντιφάσκει μὲ τὴν ἄλλη
 του γνώμη ἢ μάλλον πεποίθησι, ὅτι ἡ ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώ-
 που νὰ ὁμιλῇ, ὅπως καὶ ἡ ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴ
 μουσικὴ καὶ τὴ ρυθμικὴ, εἶναι ἓνα χάρισμα, ποὺ τοῦ ἔχει
 δοθῆ γιὰ νὰ καταπολεμῇ τὴν τάση τῆς ψυχῆς πρὸς ἀμετρίαν
 καὶ νὰ βοηθῇ τὴν ψυχὴ νὰ βάζη σὲ τάξιν καὶ ἀρμόνιαν τὴν

πολυκύμαντη έσωτερική της ζωή. Με όλα αυτά που είπαμε για τή γλώσσα και τή σημασία της φαίνεται ότι ο Πλάτων ήταν ο πρώτος, ο οποίος έφιλοσόφησε για αυτήν. Και είναι τοῦτο εύνόητο, γιατί άπαξ κι' έγινε για τόν Πλάτωνα ή έπιστροφή του πνεύματος προς εαυτό, ήταν φυσικό να καταγίνη και με τὸ πρόβλημα: τί είναι ή γλώσσα και ποιά είναι ή σημασία της. Είναι και ή γλώσσα ένα από τὰ αντικειμενικά δημιουργήματα του ανθρώπινου πνεύματος.

3. ΟΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ.

Αἴσθησις, δόξα, διάνοια, νοῦς

Ο Πλάτων διαχωρίζει τις δυνάμεις, τις ικανότητες γενικῶς τῆς ψυχῆς και έρμηνεύει τί προσφέρει ή κάθε μία για τή δημιουργία τῶν αντικειμενικῶν της έργων. Διαιρεῖ λοιπόν τήν ψυχή σε τρία βασικά γένη ή είδη, πρώτον στο έπιθυμητικό, δεύτερον στο θυμοειδές (βουλητικό) και τρίτον στο λογιστικό (νοητικό, θεῖον). Τα τρία αυτά μέρη τῆς ψυχῆς δηλώνουν τις βασικές δυνατότητες ενεργείας τῆς ψυχῆς. Έξ άλλου διαιρεῖ τή γνωστική δύναμη τῆς ψυχῆς εις τὸ αἰσθάνεσθαι, τὸ δοξάζειν, τὸ διανοεῖσθαι και τὸ νοεῖν, ή εις τήν αἴσθησις, τήν δόξα, τήν διάνοια και τὸν νοῦ. Με τὸ αἰσθάνεσθαι ή ψυχή έρχεται σε επικοινωνία με τὸν έξωτερικό κόσμο, αποκτᾷ τήν έμπειρία τῶν φαινομένων του έξω κόσμου. Τὸ αἰσθάνεσθαι σημαίνει και τήν δεκτικότητα τῆς ψυχῆς, δηλαδή τήν ικανότητα να δέχεται έντυπώσεις, συγχρόνως όμως σημαίνει και τήν ενεργητικότητά της κατα τήν επικοινωνία με τὰ φαινόμενα του έξωτερικού